

OSVALD ZAHRADNÍK – VYSLANEC SLOVENSKEJ DRÁMY BEZ DIPLOMATICKÉHO PASU

(16. 11. 1932 Veľký Bočkov – 16. 8. 2017 Bratislava)

Kým divadelný dramatik a rozhlasový režisér Osvald Zahradník v posledných týždňoch života komunikoval s priateľmi prostredníctvom telefónu a internetového spojenia Skype, majú kameru na seba nasmerovanú aj v neskorých nočných hodinách, divadlá v Ruskej federácii uvádzali nové naštudovania jeho kultovej hry *Sóla pre bicie (hodiny)* (*Solo dľa časov s bojem*). Doma zabudnutý, paradoxne, na ruských javiskách oživovaný. Bez odporúčaní, príkazov. Z jednej i druhej strany. Zahradník sa s tým po roku 1989 zmieril, chabo sa usmejúc pri každej ďalšej informácii o uvedení *Sóla* v rôznych mestách RF.

Podľa reakcií divákov na webových stránkach týchto divadiel, hra z roku 1972 je stále aktuálna. Po štyridsiatich štyroch rokoch (!) od jej prvého uvedenia na scéne Moskovského umeleckého akademického divadla oceňujú mladí ľudia jemný ľudský konflikt stretu dvoch generácií, z ktorých ani jedna postava nestojí v centre diania spoločnosti. V jednoduchom príbehu starčekov, ktorí sa schádzajú v suterénnom byte u starého Ábela, divákov oslovujú krehké, miestami až lyrické vzťahy. Je to pochopiteľné, lebo starý svet ustupuje do pozadia, vytráca sa osobný kontakt, uprednostňuje sa neosobná komunikácia. Čoraz viac žien je single (ako pani Contiová), „nosiac si“ so sebou namiesto kufra so svadobnými šatami nezmazateľnú komunikáciu z komunitných webových systémov, často charakterizujúcu rôzne druhy frustrácie mladej generácie.

Profesionálny život divadelníka-dramatika Osvalda Zahradníka sa začal pokromne. S výučným listom elektrotechnika po robotníckej prípravke zmaturoval a nastúpil v roku 1952 na štúdium filozofie a psychológie na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Praha s množstvom divadiel, koncertov a výstav mu učarovala. Ako sám priznal, ovplyvnila ho nielen ľudsky, ale aj autorsky. Naučil sa rozlišovať kvalitu od šedivého priemeru. Vari aj preto sa tam po absolvovaní školy zamestnal v Československej koncertnej a estrádnej agentúre, odkiaľ v roku 1961 prešiel pracovať na post režiséra do Československého rozhlasu, Štúdio Banská Bystrica. V tomto meste vyrastal, presnejšie, v krásnom dome vtedy ešte pred mestom Banská Bystrica po ľavej strane od Zvolena, pripomínajúcom malý kaštieľ.

Osvald Zahradník mal zmysel pre estetiku – od nenápadných maličkostí v bežnom živote po jej uplatnenie vo vlastnej umeleckej práci. Hoci banskobystrické štúdio si nemohlo vyberať najkvalitnejšie dramatické predlohy, malý realizačný tím vytvoril nejednu zaujímavú nahrávku rozhlasovej hry zahraničnej či domácej proveniencie. V budúcnosti mu pomohlo, že práve v bystrickom rozhlase zasahoval do textov ako dramaturg, upraviac si ich pre svoju predstavu a rozhlasové „ucho“. Dennodenná prax režiséra len podporila jeho cit pre slovo, dialogickosť textu, pomalší rytmus, v ktorom

doznieva myšlienka. Cítil zvuk, „počul“ ho pri tichu, mlčaní postáv. Po publikovaní kratších prozaických útvarov prekvapil na začiatku dramatickej tvorby neobyčajnými názvami svojich textov, ktoré sa vinú celým jeho životom. Ale aj témou, obsahom a dialógom týchto hier, prijímaných raz s väčším, inokedy s menším úspechom.

Tvorba Osvalda Zahradníka odzrkadľovala do veľkej miery životné situácie autora, pocity na pozadí vymyslenej situácie. Všímal si osudy obyčajných ľudí, často cez spomínania, retrospektívu ich života. V jeho hrách nájdeme vždy čosi nezvyčajné, vymykajúce sa každodennosti. Postavy navonok bežné, ale v istom zmysle vytesnené zo spoločnosti, či už svojou minulosťou alebo konaním a myslením, zobrazuje v nevšedných vzťahoch, pričom vždy zakomponuje aj prvok dobra, pomoci človeka človeku.

Už jeho prvá rozhlasová hra *Sviatosť naivity* (premiéra jún 1968) je spomínaním rozídených manželov na minulosť, na príčinu ich rozchodu. Časť dialógov sa odohráva v kaviarni na pozadí šumu okolia, verejnosti, ktorá často nepriamo zasahuje do života ľudí. Osvald Zahradník sa rád stretával so známymi v kaviarni (po príchode do Bratislavy napríklad v hoteli Devín), neskôr neďaleko svojho bydliska na jednom bratislavskom sídlisku písal prvé hry v bistre Natálka. (Názov bistra ho inšpiroval aj pri výbere mena pre jeho dcéru.) Zatiaľ čo sa v prvej hre zameral na citlivé súkromné otázky muža a ženy, v druhej s názvom *Šok* (1970; pri jeho dielach uvádzame dátum prvého uvedenia) odhaľuje nedorozumenia manželov, ktoré vznikli z viacerých ruptúr spoločnosti a ktoré mali neblahý dosah na nejednu rodinu už od päťdesiatych rokov. Mnohí občania boli vtedy nespravodlivo obvinení a odsúdení. Aj keď boli v šesťdesiatych rokoch rehabilitovaní a neraz aj finančne odškodnení, tieto udalosti mali vplyv na ich ďalší život, čo sa u niektorých z nich prejavovalo rôznymi psychickými poruchami.

Tieto prvé texty predstavujú dve autorove najzákladnejšie línie, ktoré neskôr rôzne variuje a rozširuje. Prvá je intímna, odhaľujúca citové krízy v manželstve, je psychologickou sondou do človeka (nevychádzajúc z vysokoškolských učebníc psychológie, lež uplatnením poznatkov a pozorovania okolia, ako aj vlastných skúseností). Druhou líniou, ktorá sa vinie v Zahradníkových textoch, je vplyv politických a spoločenských či vojnových udalostí, konkrétnych konaní ľudí na jednotlivca, otváranie tém etiky, súčasných problémov spoločnosti, ako aj prehodnocovanie minulosti.

V roku 1971 prichádza Zahradník do Bratislavy na miesto vedúceho redaktora kultúrnej publicistiky Československého rozhlasu. Vo veľkej miestnosti na prvom poschodí terajšej budovy Hudobnej a tanečnej fakulty VŠMU sedela celá redakcia. Popri tom dokázal naďalej tvorivo písať. Sústredil sa na divadelnú prvotinu *Sólo pre bicie (hodiny)*, ktorá mala premiéru na Malej scéne Slovenského národného divadla v réžii Petra Mikulíka (21. 5. 1972). To znamená, že v čase, keď sa dramaturgia činoherného súboru rozhodla hru uviesť, jej autor ešte nesedel na ministerskej stoličke, ako sporadicky zaznieva. A nikto nemohol dopredu vedieť, že hra aj inscenácia pozitívne oslovia kritikov i divákov. Tvorcovia si uvedomovali, že prišiel štýlovo vyhranený autor s novým pohľadom na človeka, ktorý prekvapil len tých, čo nepoznali jeho rozhlasové hry, ani Zahradníka ako rozhlasového režiséra narábajúceho citlivo s textom. V tom istom roku malo *Sólo* premiéru v prešovskom i košickom divadle, neskôr nasledovali divadlá v celom Československu, Poľsku, Fínsku, Taliansku a v ďalších krajinách.

Príbeh o starých ľuďoch, o ktorých už nikto nejaví záujem a ktorí sa schádzajú v dome bývalého liftboya Františka Ábela, spomínajúc pri tom na staré dobré časy,

Osvald Zahradník,
september 2015.
Foto archív autorky.

ponúkal priestor na vynikajúce herecké kreácie. Lebo Ábel, hodinár Reiner, zriadenec vo výslužbe Chmelík, feéricko-naivná stará pani Contiová, aj Ábelov vnuk Pavel Jesenský či Dáša, Pavlovo dievča, sú reálne postavy v skutočnom svete penzistov. V ich správaní sa, spomienkach, stavbe dialógov, patetickom vzťahu k všetkému minulému je hodne symboliky, metafory. Čitateľný konflikt mladej a starej generácie sa prejaví nielen návrhom vnuka starému otcovi, aby odišiel do starobinca a byť prenechal mladým, ale najmä rôznym prístupom k životu. Mladí sú aktívnejší – myslením, jazykom, slovníkom. Pavel v rozhovore so starým otcom používa slang, blízky viac stredoslovenskej ako východoslovenskej či západoslovenskej bratislavskej mládeži, k hosťom starého otca je skôr drzý než milý.

Oveľa významnejším konfliktom je stret sveta starkých s necitlivou súčasnosťou. Lásková atmosféra, ktorú vytvárajú penzisti pri ich čajových posedeniach u Ábela, ich vzájomná úcta, pozitívne myslenie na pozadí málo optimistickej budúcnosti (osobnej, ale aj spoločenskej – autor písal hru v roku 1971, t. j. v čase, keď prebiehali stránicke previerky), to boli nové aspekty, s akým sa slovenská dráma dovtedy nestretla. Nostalgia ich spomienok nie je v ospevovaní minulého, lež v schopnosti nepripomínať si nič zlé (toto hľadisko naruša inšpektor MIČ, ochranca verejného poriadku, ktorý k Ábelovi privádza hodinára Reinera z dôvodu narušenia verejného poriadku, lebo starý hodinár vyliezol na vežu a chcel opraviť pokazené mestské hodiny). Atmosféru dobra, viery autor posilnil ešte poodhalením pretváranky pani Contiovej o tom, že má úspešného syna vo Švajčiarsku. Hoci toto malé bolestivé klamstvo vyjde na povrch (lebo nikdy syna nemala, dokonca sa ani nevydala, čo dokazujú nepoužité svadobné šaty v kufri, ktorý neustále nosí so sebou), nič to nemení na podstate hry, toto odhalenie však umocňuje smútok a osamelosť.

Stretnutie priateľov. Malá scéna MCHT, 14. 12. 2007. Zľava Sergej Jašin, režisér inscenácie *Doletíme do Milána* (Moskva, 2000), Osvald Záhradník, Michail Januškevič, ktorý stvárnil postavu Belana v inscenácii *Sonatína pre páva* (Moskva, 1979), Rimas Tuminas, režisér *Sonatíny pre páva* (1979), vpredu Dagmar Podmaková. Foto archív autorky.

V tom čase sa pripravoval Festival činoherných a hudobných diel československých autorov v ZSSR na posilnenie kultúrnych vzťahov, ktoré boli po roku 1968 značne ochladené. Záhradníková hra sa dostala na zoznam odporúčaných hier a na základe veľkého úspechu jej prvej inscenácie na Slovensku bola hneď preložená do ruského jazyka (v Moskve vyšla ako rozmnoženina v roku 1973). Moskovské umelecké akademické divadlo (skratka MCHAT, od roku 2004 už opäť bez prívlastku „akademické“) malo veľký súbor, takže starí herci, označovaní ako „druhá mchatovská generácia“, sa nedostali často na javisko. Traduje sa, že zašli za režisérom, v tom čase aj umeleckým šéfom Olegom Jefremovom do nemocnice, aby mu navrhli inscenovať práve tento text. Vo vtedajšej súčasnej sovietskej dramatike nebolo obdobnej hry, a tak na základe túžby popredných hercov MCHAT-u, ktorí si chceli spolu zahrať, vznikla výnimočná inscenácia, ich labutia pieseň (premiéra 13. 12. 1973). Kvôli postupnému úmrtiu hercov odohrali len 129 predstavení, ale inscenácia má dodnes samostatný život na rôznych nosičoch (videonahrávka záznamu divadelnej inscenácie, dostupná už aj na CD, respektíve len audioverzia), ale aj online cez internetové prehliadače.

Činohra SND uviedla v roku 1973 ďalšiu Záhradníkovu hru – *Zurabája alebo Epitaf pre živého* (premiéra 18. 4. 1973). Táto fraška je groteskným pohľadom na myslenie a konanie niektorých členov Hlinkovej gardy v čase pred Povstaním. Hlavný hrdina rozvádza možnosti ukryť sa po vojne na bezpečné miesto, a tak sa vyhnúť zodpovednosti za svoje skutky. Táto divadelná hra bola z prvých autorových textov s vojnovou

tematikou. Nepíše v nich o hrdinoch, skôr o ľuďoch pochybujúcich (o svojom konaní, odvahe, o zmysle zabíjania, očistenia sa). Takými sú *Prekroč svoj tieň* (prvé uvedenie 27. 6. 1974), *Čas do brieždenia* (23. 6. 1984) alebo *Meno pre Michala* (22. 3. 1985) – pôvodne sa táto hra volala *Návraty*, ale autor musel niektoré motívy a repliky prepracovať, lebo aj jeho zasiahla cenzúra.

V roku 1973 nastúpil Osvald Zahradník na Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky do funkcie vedúceho Divadelného oddelenia Odboru umenia. Úradnícku prácu striedal s umeleckou (napokon, aj riaditeľ tohto odboru Jozef Kot bol výborným prekladateľom z anglického jazyka, autor prozaických diel a minister Miroslav Válek zase znamenitým básnikom). Napokon dal divadlu prednosť pred kariérou úradníka. A tak 1. apríla 1976 nastúpil do činohry SND za umeleckého šéfa (po Mikulášovi Hubovi). Vykonával aj funkciu hlavného dramaturga tohto súboru, popri dvoch dramaturgoch a jednej lektorke. Ako sa ukázalo, kreslo umeleckého šéfa a hlavného dramaturga obsahuje viac úradníckej než tvorivej práce, na čo reagoval jeho zdravotný stav. Po vyliečení nastúpil v roku 1979 na miesto vedúceho Ideovo-tvorivého odboru Zväzu slovenských dramatických umelcov.

Tvoril, úradoval. Naďalej ho zaujímali postavy na okraji spoločnosti. Veď už v tretej hre *Sonatina pre páva* (1. 2. 1976) sa zameral na ľudí mimo hlavného prúdu spoločnosti: chorý penzista po úraze Titus Gara, Marián Belan, ktorý sa práve vrátil z väzenia a hľadá si bydlisko i miesto, Milica, bývalá pilotka, ktorá po havarovaní zostala pripútaná na lôžko, neustále namosúrená suseda Alžbeta Kristeková, a naopak, láskavá, trochu plachá pani Javorská. K téme osamelosti, potreby komunikovať, porozumieť si, vzájomnej podpory, hoci len morálnej, sa autor vrátil o vyše dvadsať rokov neskôr v hre *Azyl* (po prvý raz uverejnená v časopise Javisko v roku 1994, premiéra za hranicami – 19. 5. 2000 v Moskovskom činohernom divadle N. V. Gogoľa pod názvom *Doletíme do Milána*).

Osvald Zahradník často spomínal, že smrťou Ivana Bukovčana (1921 – 1975) sa narušil tvorivý trojuholník autorov-dramatikov, ktorí nepriamo medzi sebou súperili, ale sa aj inšpirovali. S Jánom Solovičom (1934) neskôr tvorili len priamku, v strede ktorej sa závažie naklonilo raz na jednu, inokedy na druhú stranu. Obaja mali výsostné spoločenské postavenie, boli funkcionármi tvorivých umeleckých zväzov (spisovateľský, dramatický, zahŕňajúci popri divadelníkoch aj filmárov, televíznych a rozhlasových pracovníkov). Solovič bol v tvorbe priamejší, nastroľoval aktuálny spoločenský problém a snažil sa vyvodiť aj zodpovednosť. Oproti sebe postavil pozitívne mysliacich ľudí, presadzujúcich spravodlivosť a zmeny, a ľudí negatívnych, odmietajúcich zmeny. (Napríklad v *Občianskej trilógii*, známej skôr po jednotlivých tituloch – *Meridián*, *Strieborný jaguár*, *Žltý dážď*.) Osvald Zahradník sa vyhýbal negatívnym postavám. Bol ťažšie spoločensky čitateľný, ponúkal viacero tém rôznych žánrov. Snažil sa, aby aj pri jeho angažovaných hrách stál v strede záujmu človek, aby divák pochopil jeho rozhodovanie (sa), riešenie situácie. Nie vždy sa to podarilo. Obaja autori sa snažili uviesť svoje hry najprv na našej prvej scéne. V SND malo prvú premiéru päť Zahradníkových hier (*Sólo*, *Zurabája*, *Sonatina*, *Čas do brieždenia*, 23. 6. 1984, *Polostrovy vianočné*, 22. 2. 1987). Jeho hry ponúkajú jednoduché motívy v konaní postáv, sú sledom mnohých detailov, je v nich často veľa zložitosti. Preto sa ťažšie zadeľujú do striktny vymedzujúcej typologizácie.

Autor presláveného *Sóla pre bicie (hodiny)* zanechal slovenskému divadlu hry s humanistickým poslaním. Posolstvo počúvať (sa), konať dobro, snažiť sa pochopiť

druhých. Také sú aj *Polostrový vianočné*, hra, v ktorej sa priatelia v aktívnom veku rozhodnú usporiadať predčasné štedrovečerné posedenie (16. novembra, aká to schválnosť, v ten deň sa narodil dramatik), aby sa stretli, porozprávali, oslávili večer s priateľom, ktorý ide na ťažšiu operáciu. V texte možno nájsť drobné, priam komunálne konflikty medzi zúčastnenými. Je svedectvom vtedajšej súčasnosti, pocitov ľudí, vari aj preto autor menej pracuje so znakom, symbolom.

Zastavme sa ešte pri *Azyle*. Aj tu okrem dôchodkyne Ester, ktorá poskytne vo svojom byte azyl pre bezdomovcov, ktorí nie vždy vlastnou vinou prišli o strechu nad hlavou a ktorí sa snažia nájsť miesto v spoločnosti, vystupujú postavy v produktívnom veku. Riešia základné životné problémy, každý z nich má osobný príbeh, ktorého nitky sa zbiehajú v riešení ako vyhrať v lotérii peniaze a prispieť tak jednému z nich na letenku do Milána na operáciu očí. Snívanie týchto postáv na okraji spoločnosti pripomína snívanie o minulosti zo *Sóla* či únik z reality do atmosféry vianočnej večere skutočných postáv z *Polostrovov vianočných*. Operácia v Miláne zase hru-metaforu *Omyl chirurga Moresiniho* (20. 3. 1982). Autor sa prostredníctvom príbehu o chirurgovi Moresinim, ktorý sa nepoddá tlaku cirkvi, a preto skončí pred inkvizitorským súdom, vyjadruje k potrebu zápasu o nové vedecké poznatky.

Po smrti predsedu Zväzu slovenských dramatických umelcov Mikuláša Hubu (1986), sa Osvald Zahradník stal predsedom zväzu. Bolo to v čase, keď filmári začali progresívnejšie presadzovať čo i len malé zmeny v tvorbe a jej hodnotení. Divadelníci, okrem niekoľkých mladých, ktorí spolu s filmármi neorganizovane vystúpili na zjazde zväzu (1987) proti dovtedajším praktikám, sa príliš neangažovali. November 1989 všetko zmenil. Zahradník 1. 7. 1990, po zániku Zväzu slovenských dramatických umelcov, prešiel pracovať do Slovenskej literárnej agentúry, kde ho prichýlil riaditeľ Ladislav Ondruš. V roku 1991 odišiel do predčasného dôchodku. A tam poslali divadelní dramaturgovia a režiséri aj Zahradníka i s jeho tvorbou.

Samozrejme, že to bolelo. Akoby všetci tí, ktorí do novembra 1989 tvorili a ktorých hry sa hrali, boli pre slovenské divadlá škodní, osobitne pre vtedajšie dramaturgie divadiel. Zahradník však naďalej písal pre rozhlas. Jeho texty boli komornejšieho charakteru, naďalej odkrýval pocity a predstavy obyčajných ľudí „novej“ spoločnosti. O jeho tvorbe vyšlo viacero štúdií doma i v zahraničí, v ktorých autori rozoberajú jeho dvanásť divadelných hier viacerých variácií, desiatky rozhlasových hier (mnohé z nich sú vzájomne prepracované, na čo nie všetci autori poukázali), pričom televízne práce zostali bokom.

Prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster odovzdal v roku 2003 Osvaldovi Zahradníkovi štátne vyznamenanie SR Pribinov kríž II. stupňa. V decembri 2007 si Osvald Zahradník prevzal na javisku Malej scény Moskovského umeleckého divadla vysoké štátne vyznamenanie Ruskej federácie – Rad Petra Veľkého prvej triedy so šerpou. Pripravili mu tam neopakovateľný slávnostný večer. Ťažko sa dá slovami opísať tá atmosféra plná dobroty, lásky, radosti zo stretnutia sa po rokoch, napríklad s dnes medzinárodne významným litovským režisérom Rimasom Tuminasom, ktorý inscenoval v Moskve jeho *Sonatinu pre páva* (*Sonatina dľa pavlina*, 1979). Keď sa v roku 2012 v Aleksandrijskom divadle v Petrohrade, kde inscenácia tejto hry v roku 1978 vyvolala nesmierny záujem kritiky a divákov, dozvedeli, že Osvald Zahradník ešte žije a že som s ním v kontakte, poslali list – pozdrav majstrovi od majstrov, podpísaný Valerijom Fokinom.

АЛЕКСАНДРИНСКИЙ
Российский государственный академический
театр драмы им. А.С.Пушкина

Уважаемый господин Заградник!

Примите наши сердечные поздравления с юбилеем – 80-летием со дня рождения!

Артистам Российского государственного академического театра драмы имени А.С.Пушкина посчастливилось играть в двух Ваших пьесах – в 1978 году была поставлена «Мелодия для павлина», а в 1985 году «Прелюдия в миноре». Оба спектакля, созданные режиссёром Владимиром Эренбергом, украсили афишу Пушкинского театра и пользовались заслуженным успехом публики. А для молодых артистов роли в этих спектаклях стали серьезной творческой заявкой, позволившей открыть новые артистические имена.

Желаем Вам здоровья, долгих лет жизни и новых творческих свершений!

Художественный руководитель
Александринского театра:

народный артист России
Валерий Фокин

И Ваши Александринцы

6 ноября 2012 года

191023, РОССИЯ, Санкт-Петербург, пл. Островского, 2. Тел/факс (812) 711-41-88, (812) 570-01-12

Pozdravný list od Aleksandrinského divadla v Petrohrade, 2012.

Kruh sa uzavrel. Cesta Osvalda Zahradníka po ruských javiskách sa začala v roku 1973 toľkokrát spomínaným *Sólom pre bicie (hodiny)* v réžii Olega Jefremova a vtedajšieho stážistu, dnes už v aj v Európe uznávaného režiséra Anatolija Vasilieva. A najmä zásluhou päťice nezabudnuteľných mchatovských hercov, ktorých mená znalci ruského divadla dobre poznajú: Oľga Androvskaja, Aleksej Gribov, Viktor Stanicyn, Michail Janšin, Mark Prudkin, z ktorých žije už len predstaviteľka Dáše Irina Mirošničenkova. Ale púť Zahradníka v tejto zemi pokračuje, cez rôzne webové prehliadače možno nájsť stále nové naštudovania *Sóla* a *Azylu*. A vďaka jeho menu mohla vyjsť v Moskve (2008) nevelká publikácia autorky tohto rozpomínania, ktorá cez tvorbu Osvalda Zahradníka informuje ruských čitateľov aj o slovenskom divadle, jeho úspechoch na zájazde SND v Moskve (1961), aj o Divadle na Korze, s názvom *Osvaľd Zagradnik i jeho predšestvenniki. Dolgaja predystorija spektaklja „Solo dl'a časov s bojem“*.

Dagmar Podmaková